

II

8578

L

ACADEMIA ROMÂNĂ
ANALELE SECȚIUNII ISTORICE
SERIA III TOMUL VIII MEM. 14

DIN ORIGINILE POLITICIANISMULUI
ROMÂN: O ACȚIUNE DE OPOZIȚIE
PE VREMEA FANARIOȚILOR

DE

N. IORGA
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1928

DIN ORIGINILE POLITICIANISMULUI ROMÂN: O ACȚIUNE DE OPOZIȚIE PE VREMEA FANARIOȚILOR

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Ședința dela 27 Ianuarie 1928

Un curios document, de mult însemnat în catalogul, atât de îmbielșugat, al manuscriptelor Academiei Române, publicat și întrebuințat în *Documente privitoare la familia Callimachi* (2 vol., București 1902), unde am adunat tot ce se poate găsi în depozitele publice cu privire la cei patru Domni din familia Callimachi, mi se pare a merita azi o atenție deosebită.

Păstrat, în original, în manuscriptul miscelaneu 5, la n-1 1, el cuprinde o întreagă istorie de lupte politice interne, de cel mai caracteristic politicianism, în scop și metode, asemenea cu ceia ce vedem, după aproape două veacuri, petrecându-se astăzi supt ochii noștri.

Înainte de a-l prezenta, deslușind tot odată ceia ce se cuprinde în el ca denunț înaintea țerii a unor uneltiri pe care Vodă le condamnă cu cea mai mare asprime, prevenind țara, prin adevărate proclamații, contra lor, o presintare a situației Domnului și întregii boierimi supt Ioan Teodor Voevod, la începutul anului 1759, mi se pare a fi de folos.

Fiul, purtat la studii latine prin Polonia și înălțat la marea cinste a dragomanatului Impărăției, al simplului Vornic de Câmpulung Toader Calmășul începea stăpânirea sa din vara anului 1758 în circumstanțe cu totul neobișnuite și deosebit de grele.

Tatarii, în neînțelegere cu Sultanul, năvăliseră în Moldova supt conducerea rebelului Crâm-Ghirai, pe care cu orice preț și-l voiau Han, și

țara fusese cumpărită, în August, fără ca din partea caimacailor noului Domn, Grecul Vidali și Hatmanul Costachi Razu, să se fi putut lua vre-o măsură de apărare (Septembre).

El n'aducea o strălucire de neam respectat, o avere, o situație solid întemeiată la Constantinopol. De acest om nou nu se temea nimeni, și pentru întâia oară în Moldova, în ajunul luptei Muntenilor contra lui Constantin Racoviță, partidele îndrăzniră a se manifesta. Ele voră să impuie feciorului de mazil ridicat la bătrânețe slăbănoage într'un loc așa de înalt, dar și așa de greu, voința lor, voința lor exclusivă și a tot puternică.

Ioan Teodor Voevod era un om pățit, deci și priceput; lunga lui experiență îl învățase paza bună și răbdarea, așteptările îndelungate până în ceasul când se poate lovi. El își făcu deci Divanul, de voie, de nevoie, dintre acei cari-l amenințaseră fiind el încă la Constantinopol: Ioan Bogdan, fiul fiicei pretendentului Constantin Cantemir și soțul unei nepoate a lui Mihai-Vodă Racoviță ¹⁾, Manolachi Costachi, Dumitrașco Paladi, pe lângă câțiva alții cari nu luaseră parte la manifestație. Dar el se sprijini, în același timp, pe meșterul Grec, patron al Domnilor pe cari-i crea, Stavarachi, și puse dări pentru a plăti serviciile, atât de folositoare, ale acestuia.

După sfatul lui Stavarachi Domnul dădu apoi lovitura contra acelor cari încercaseră a-i pune condiții de Domnie. Trimeși să primească, în Crimeia, despăgubirile Tatarilor, o parte din boieri — un Balș, un Sturdza, un Costachi, un Rășcanu, un Buhuș și neastâmpăratul Ioniță Cuza — fură dați pe mâna Hanului, care-i închise în «cetatea nouă» a sa, Ieni-calè. Am povestit aiurea această acțiune răsbunătoare, și am pus în legătură cu dânsa remarcabilul act al proclamației din Ianuar 1759, cel d'întăiu apel către țară făcut de un Domn din secolul al XVIII-lea, cea d'întăiu înfierare a partidelor boierești, a obiceiurilor de politicianism.

Revin acum asupra textului ei, redactat fără îndoială chiar de Domn, care era un om priceput la condei.

Pornind de la părerea că multe lucruri rele pleacă dela necunoștința unei adevărate situații, — «rău lucru este neștiința și multă stricăciune pricinuește la oameni» — el, represintant al «folosului tuturor», dă definiția însăși a luptei pentru putere în rangurile boierești: «De la o vreme în-

¹⁾ *Doc. Callimachi*, I, p. XCVIII.

coace înmulțându-să parte boeriască și din zi în zi fiiștecare silindu-să, unii pentru câștigul lor, alții pentru ca să să mai înnalță întru cinstea boerii, întrat-au în mijlocul lor o mare și nemărginită zavestiia, din care făcându-să cete, de apururea să zavistiua unii pre alții». Inainte de a veni în Domnie, pe vremea dragomăniei, ei «cându... trăgè pe o parte a-i metahirisi întru ale Domnii trebi, ceialantă parte să trăgè în laturi și, cu neîncetate zavistii purtându-să, aducè multe pricini de tulburări unii asupra altora», «arătându-să înpotrivitori la cele domnești poronci» și căutând a împiedeca strângerea veniturilor Porții. «Și, după ce ne'u miluit Dumnedzău cu Domniia țării aceștia, s'au ispitit a le cerca, și prin Țarigrad o samă au început a nu ne da odihnă cu zavistiile lor prin cărțile ce ne scriia, cu carele zavistuindu-să unii pre alții, ne arăta aevea într'acestaș chip că, de vom trage Domniia Mea pe unii din boeri ce ni-i arăta, ca să-i mestecăm în trebile noastre, ei toți să vor trage de la slujba și trebile noastre». Deci, — o formală boicotare.

Acestor împărecheri li atribuie Domnul năvălirea Tatarilor.

Și după așezarea noii stăpâniri, continuă «zavestiia între dânșii», «de purure vrând a să mănca unii pre alții». O ceată atacă pe cealaltă: «Ne săliră și pe noi în spre stricăciuni și vătămare a o samă din boeri». El refuză, vrând a fi Domn nepărtenitor al tuturor: «Nu ne-am alunecat a vătămă pe nimeni pin cè ră îndemnare lor, ce, trecându-le toate cu auzul și cu vedere, pre toți ca un părinte cu mila i-am cuprinsu și nici la unile din zavistiile lor cele multe și răle nu ni-am lunecat, nici am dat credință». Putea s'o facă el care stătuse atâția ani departe de țara cu care n'avuse decât legături de amintiri, înrudire și interese și a cărui Domnie era neașteptată și cu totul nepregătită, un fel de vicariat, mai mult, al Ghiculeștilor, la cari era de casă, cum o arată și numele fiilor: Grigore și Alexandru, așteptând ca fiul binefăcătorului său, dragomanul Alexandru, cel tăiat de Turci, să fie de vârstă pentru a domni.

Neizbutind cu Domnul, ceata se adresează stăpânilor celor mari. Un capugiu adusese în Scaun pe Ioan-Vodă: pe lângă dânșul încep acum intrigile, pârîndu-i-se și cărmuitorul care nu li făcea pe voie. «Văzindu că nu pot isprăvi nimică, cu cătă silință au pus a vătămă pe o samă cătră noi, s'au întorsu a mesteca cătră dumnealui capugiu-bașa, lângă carii și pe noi ne atingè».

Trebuie deci să se iea măsuri pentru aceste «de stricăciune spurcate și pline de toată răutate inimile lor», pentru «a lor fapte răle», care «au adus o primejdii ca ačasta peste ticăloasa țară». Se capătă contra lor

ordinul de surgun: «pentru păcatele lor și giudecata cè driaptă a lui Dumnedzău gonindu-să din poronca împărătiască, acmù s'au făcut surgun».

Aici, în exil, se fac însă socotelile pentru pagubele năvălirii tătărești. Ei prezintă *conturi exagerate* în *folosul* lor: «s'au sălit a să arăta între dânsii cei mai păgubași decât alții, arătând some mari ca cele de pagube». Și se dau și aceste nume: Manolachi Costachi Logofătul 52 de pungi, Logofătul Ioan Bogdan 50, Vornicul Constantin Balș 56, Dumitrașco Paladi Vornicul 32, Banul Scarlatachi Costachi 22 și alții asămene», — totul fiind numai «minciuni și năpăști». De aici rezultă că Hanul și Turcii se supără, așa încât nu se mai despăgubește nimeni: «Au adus lucru de și prea-puternicii stăpâni s'au înștiințat, și pe Măriia Sa Hanul l-au măhnit, cu carele au dat pricină de pagubă a mulți ticăloși pămînteni».

În același timp *ei fac uneltiri la Tatarsi, cum dovedesc scrisorile care s'au prins*: «De față și întru aevia s'au descoperit spurcatele lor fapte pintr'a lor scrisori, de însuș mănule lor scrise, carele vederat arată hainlăcul lor».

Agitarea țerii vine în sfârșit, ca ultim mijloc, la rând. De acolo, de la Ieni-calè, ei caută să aducă panica prin vestea că se gătește o nouă năvălire tătărească. «Încă și de acolo de unde să afla, vrând și poftind a aduce ticăloasa țară la cè mai de săvârșit stricăcune, trimite oamenii lor prin țară și da spaimă ticăloșilor lăcuitori precum că iarăș vor să viia și vin Tătărăi în țară ca să calce și să robască».

Atât n'ajunge: *se încearcă a se da foc Iașilor*. «Ca niște dușmani ce sânt pământului și patrii sale, din oameni lor adesă și foc s'au ispitit a da orașului acestuia».

Domnul se adresează deci către țara întreagă: «Și mai mai în trecutile zile am scris cătră toți». El își repetă pâra și îndemnul către liniște: «Zicem și acmù: creștinilor, odihniți-vă și nu vă potriviti la niște vorbe deșerte, că niciunile din cele ce auziți nu sânt. Toate sânt minciuni, toate sânt vorbe răsuflate, toate sânt scorniri de la acei oameni plini de răutate, carii numai pentru folosul lor caută și stricăciune altora. Șădeți de vă odihniți pe la casăle voastre, căutându-vă de trebile voastre fără nicio grijă. Și nu înblați strămutându-vă și răspândindu-vă de vă pricinuiți atăta stricăciune și sărăcia din faptele unor oameni răi și netemători de Dumnezeu.» Ispravnicii au ordin a prinde pe cei «ce scornesc lucruri netrebnice ca aceste carele dau atăta stricăciune lăcuitorilor», fiind «haini și pricinuitori a tot binile».

Lupta se deschisese: peste câteva zile însă Domnul era cu totul învins. Mitropolitul Iacov însuși, un dușman al familiei care ajunsese la tron, se pune în fruntea unei mulțimi «cinstite cu băuturi», de mahalagii și «câteva mii de țărâtime». Clopotele sunau în turnul dela Trei Ierarhi. Ei cereau pe girantul grec al lui Vodă, detestatul Stavarachi. Pentru a împiedeca dărâmarea porților zăvorâte ale Curții trebui un atac de Arnăuți cu sabia goală și descărcarea a trei tunuri. Dar Fanariotul fu adus să se strecoare spre Galați îmbrăcat tătărește, nu fără a fi urmărit «douăsprezece ceasuri»¹⁾.

Mulțimea cerea însă iertarea boierilor. Și aceasta se făcu, mijlocind Mitropolitul. Credeam cândva că Domnul în fundul gândului său era cu țara. Mă îndoiesc astăzi de aceasta, fiindcă judecata mea nu se mai oprește în cercul mai strâmt al Domniei Callimachilor.

Vechiul Divan fu restabilit, cu Ioan Bogdan și cu Paladi în frunte. El fu păstrat până la sfârșit. Și, odată ajunși din nou în fruntea trebilor, «cetașii» permisera scoaterea Mitropolitului Iacov în folosul lui Gavriil de Salonic, fratele lui Vodă și instalarea, ca garanți ai Domniei la Constantinopol, a Suțeștilor.

Intrigi fanariote aduseră peste doi ani mazilirea lui Ioan-Vodă. El fu mazil «nouă zile». Dar Suțeștii biruiră. Impăcând pe parvenitul domnesc cu Grecii cei mari prin căsătoria celui mai mare din beizadele cu Elena, fiica lui Alexandru Mavrocordat, pașnic pretendent fără noroc, apoi prin a Mariei, fiica bătrânului Callimachi, cu alt Alexandru Mavrocordat, fiul lui Constantin-Vodă, atunci chiar așezat la Munteni, ei căpătară Domnia pentru Grigore-Vodă.

Și el va domni cu «cetașii». În Divanul lui sunt doi Costachi și Logofătul Ioan Bogdan²⁾. Domnia lui de tinerel neexperient și simplu părea asigurată. Dar la București, în 1763, locul rudei printr'o îndoită legătură era luat de un mare și vechiu dușman, Constantin-Vodă Racoviță.

Contra lui se făcu deci o nouă intrigă boierească, unită cu acea răscoală a mulțimilor din Capitale care ajunsese acum un obicei. Racoviță, un biet bețiv din durere pentru văduvia sa, nu supraviețui acestei tulburări († Ianuar 1764), dar fratele său Ștefan îi urmă, așa cum în Moldova după un Callimachi venise altul. Și, ca răspuns pentru scenele din București, Grigore Callimachi fu înlăturat în Martie.

¹⁾ Ienachi Kogălniceanu, pp. 235 — 8.

²⁾ *Doc. Callimachi*, I, p. CXXXI.

Grigore Ghica-i ieia locul și venirea lui aduse o adevărată manifestație boierască. I se presintă la sărutarea mâinii toată boierimea, cerând înlăturarea lui Stavarachi. «Atunci au răspuns Domnul că este atâta vreme de când s'au lipsit¹⁾» Divanul se constituie cu trei Costachi și cu Manolachi Bogdan, Ioan Bogdan rămâind la o parte²⁾. Și toate laudele se adună, de ambii cronicari ai timpului, pentru a împodobi cu dânsule pe un Domn care nu mai reprezintă singur meritul răsplătit, ceia ce putea să pară o pretenție de parvenit, ci amintirea unui întreg șir de stăpânitori de același sânge.

Acestuia i se îngăduie a governa. Pe când Grigore Callimachi e presintat ca un tânăr fără prestigiu și pricepere pe care-l «mâncau toți și nu vreau ca să-l știe că li este Domn», Ghica și cu soția lui Catrina, fiica lui Iacovachi Rizu, «erau singuri stăpâni, nu-i stăpâniau alții»³⁾.

După căderea lui întâlnim pe un Balș, Lupu, pe un Paladi, Ioniță, pe un Sturdza, un Razu, Costachi, în Divanul lui Grigore Callimachi, reșezat de Nicolachi Suțu. Să nu uităm și pe Cuza Vel Stolnic. Ioan Bogdan însă, și acum ca și supt Ghica, lipsește⁴⁾.

Se pune la cale contra tânărului vechea intrigă: «Iară Domnul acesta se silia în tot chipul ca să urmeze Ghicai în toate, vrând să se areate și strașnic ca să-l ieie boierii de frică. Atunci au început pe o samă ce nu-i boierise a-i înfrunta și a li grăi cuvinte proaste, vrând ca să nu-i știe cine sânt, arătându-li și o mândrie nespusă, care nu mai stătuse la alt Domn, făcând și mare nedreptate țării și săracilor. Atuncea au început boierii a se face tot una și a vorbi ei în de ei și a zice: «Ce va să zică una ca aceasta? Aceștii n'au pus gând bun asupra noastră și vor să ne stingă și pe noi și pe țară». Se fac trei arzuri la Poartă, ca din partea a «toată țara și boierimea», trimetându-le cu un Turc. Și se organizează o fugă la Tatari, participând la dânsa trei Costachi, un Sturdza, un Cargiu, un Buhuș, un Miclescu și Stolnicul Cuza; optsprezece de toți. Un alt arz se trimete din Crimeia.

Sultanului însuși i se presintă unul de către Constantin Costachi, zis Venin. Suțu e chemat să răspundă, și el o face ca și odinioară Ioan Teodor-Vodă, «arătând pe boieri de haini, zicând că cer mansupuri cu

¹⁾ Kogălniceanu, p. 251.

²⁾ *Ibid.*

³⁾ *Ibid.*, p. 254.

⁴⁾ *Ibid.*

*topuzul și cer tot care sânt la margine*¹⁾ care Domnul nu se încrede cu dânsii». Se capătă biruința, boierii fiind retrimiși acasă și — iertați, «*începând a-i pune și pe dânsii la ținuturi și la slujbe*»²⁾).

Aceasta nu este însă o împăcare. Părăsit de fratele certat cu Suțu, fără Doamnă, trimeasă la Constantinopol, Grigore Callimachi nu se bucură de sfatul boierilor: «Boierii, nefiind prea bine cu Domnul lor, au zis» — în chestia venirii Pașei, — «să facă cum știe»³⁾. Arnăuții lui trădară la Ruși. Pretext minunat pentru a se aduce căderea lui Vodă. Indată Grigore-Vodă e arestat de Vizir, și el va plăti cu capul. Cine a lucrat pentru aceasta o spune Canta, când strigă triumfător: «S'au stins mărirea înălțării terzimăniei»⁴⁾).

Boierii organizați în cete mâncaseră un cap de Domn. Cu toată mărirea neamului său, Ghica va păți după război, în 1777, ce pățise acest fiu de parvenit. Ajungem astfel la *adevărata* explicație a uciderii lui de Turci, care nu poate să aibă a face cu chestia, acum uitată, a Bucovinei.

N'avem cronică Domniei dela 1774 la 1777. Nu putem ști de cine s'a încunjurat Domnul care se lăsase prins de Ruși la București, stătuse ca prizonier politic încunjurat de onoruri la Petersburg, se întorsese cu sprijinul prusian, dar și rusec. În a mea «Revue historique» public hârtiile comunicate de părintele Vladimir Ghica din care se vede că el a susținut cu bani rusești cele d'întăiu sarcini ale Domniei, sinetele date de Vistier fiind girate de dânsul, ceia ce la un moment dat l-a pus înaintea unei somații de a plăti.

Avem ca bază pentru scena odiosului asasinat povestirea pe care se răzima Xenopol. E a lui Wolf⁵⁾, medicul sas al familiei Moruzi, care acesta reproduce spusele fiicei lui Ghica, Ruxanda Balș, și ale caimacamului Vasile Razu. Un prieten turc, Ahmed-beiu Cara-Hisarli, sosește la Iași, cu porunci. Se face bolnav. Domnul merge să-l vadă, după ce medicul Fotachi îi atrage atenția asupra unui complot. La ceremonia tabacului Ienicerii dau lovitura, Vodă apărându-se energic și căzând în luptă. *Nimic despre motiv și despre cauzele interne.*

¹⁾ *Ibid.*, p. 257.

²⁾ Boierii mărginași, de spre munte, cum se va vedea.

³⁾ P. 261.

⁴⁾ P. 192.

⁵⁾ II, pp. 194-6.

Am publicat de mult versiunea trimeasă de consulul rusesc din Iași ambasadorului la Constantinopol ¹⁾. Aceiași întrebuintare a unei închipuite boli. Se adaugă că Ahmed aducea un firman prin care se cereau provisiile. Domnul ar fi fost asigurat prin ce-i spune prietenul că vizita lui nu e absolut necesară: deci lovitura avea să i se dea la Curte. Cu treizeci de Arnăuți el merge la belic, dar își lasă suita jos în ogradă. Trece un sfert de ceas în convorbiri, după care Ahmed, plângându-se de frig, conduce în odăița de alături viitoarea sa victimă. La bătaia din palmi pentru tabac apare șatirul cu alți trei călai și, lațul aruncându-se, Ghica n'are când să se apere. Omorul se ține ascuns, Vasile Razu fiind numai înștiințat că e Caimacam. Doamnei, care aleargă, i se vorbește doar de maziile. Numai în noaptea acestei sângeroase zile de 11 Octobre se taie capul celui ucis.

Înștiințat îndată, Mitropolitul Grigorie al Ungrovlahiei adresează o scrisoare lui Constantin Dudescu. Iată cuprinsul actului, tipărit în *Studii și documente*, III, pp. 71-3:

«Din adâncul sufletului și inimii rugându-ne pentru dumneata, salutăm foarte bucuroși cinstu-ți cap (!), cerând dela Dumnezeu pentru dumneata și toată casa dumitale sănătate neștrămutată, fericire trainică și orânduiala tuturor mântuitoarelor cereri, după dorință. Cinstita-ți scrisoare dela 13 Octomvre am primit-o și am văzut cele însemnate în ea și dar, cât despre jalnica întâmplare de plâns — de n'ar mai fi fost! — a răposatului Grigore-Vodă, cu totul ne-am întristat. Iar pricina pentru ce s'a făcut, e încă nevădită, și pentru felul de moarte se poartă prin lume fel de fel de vorbe.

«Cele din urmă sânt însă acestea. Cum că îndată, Sâmbăta trecută, venind Aga aici, făcându-se a fi bolnav, a trimis firmanele și mehtupurile la Vodă și, plângându-se de boală, pe de o parte, a grăbit plecarea lui — vorba mergea că spre Hotin — ,iar, pe de alta, a înștiințat pe Domn că vrea să-l întâlnească pentru ca să-i spuie oarecare porunci împărătești, ca să nu se întâmple să moară și ele să nu rămâie neîndeplinite. Și, astfel, încrezându-se Grigore-Vodă, a venit noaptea, și, ca să nu se facă turburare Agăi pentru alaiu, hotărînd să vie singur, de-a dreptul ieșind, cei doi cari l-au întovărășit, ca pentru ceremonie, l-au ucis și i-au dat amară moarte, cum se spune, Duminecă, pe la trei sau patru ale nopții. Altceva însă, nu s'a auzit până acum, și nu s'a dovedit. Iar

¹⁾ *Acte și fragmente*, II, pp. 139-40.

cel de-al doilea capugi, despre care s'a auzit, se spune că a venit ca să scoată averea răposatului. Deocamdată s'a hotărît să fie Domn fostul Mare-Dragoman Costachi Moruzi, și în locul de dragoman a fost Innaintat Nicolachi Caragea, care a fost numit cu prilejul morții lui Cehan în calitate de Caimacam. Altă turburare și frică n'a fost, numai, ca oameni cu bănuială, unul spune una, altul alta, cum i se pare fiecăruia. Dar numai, cum spun, vre-o siguranță n'avem. Mai ales prea-înnălțatul Domn, văzându-ne în acele zile plini de supărare și spăimântați, ni-a spus că dorește să nu se flecărească lucrurile nesigure și fără temei, numai ca să se turbure inimile oamenilor, și fără niciun folos altul. Acestea sânt ce le-am auzit aici, și acestea ți le dăm de știre dumitale. Iar Dumnezeuul păcii să ne păzească neatinși și neprimejduiți de vre-o voință dușmană și de vre-o tulburare. Acestea ți le spunem, ca un rugător, și anii să-ți fie dela Dumnezeu mulți și fericiți.

Al dumitale încercat și rugător la Dumnezeu: al Ungrovlahiei Grigorie.

Pentru Spătăreasa Elencu mă rog din toată inima și o binecuvintez. Pe dumnealui Spătarul Ghica, întâlnindu-l mâni la Curte, îi voi spune că-l compătimiți».

Deci ierarhul muntean a auzit vorbe, dar nu știe motivul executării. Incolo, exact aceleași știri ca mai sus.

Știri mergând până în ultimele amănunte le aflăm însă în memoriile boierului Constantin Caragea.

De aici aflăm că în ziua de Duminecă, 1-iu Octombre, adecă la 12 st. nou, Domnul merge la biserică, îngândurat. Trecând la Spătărie, el ține boierilor o lungă cuvântare, care din nenorocire lipsește. În particular Mitropolitul îi vorbește de «nedreptățile și lucrurile fără cale care s'au întâmplat în vremea Domniei lui». Ghica răspunde că nu le-a știut și e gata să ajute și că va izgoni pe Grecii răi: Postelnicul Ventura, Căminarul Skylitzi, logofătul Hristodulo, *δηλαδὴ τοὺς μινίστρονς του*, «adecă miniștrii lui», ei singuri, și «de acuma se va purta cum se cade, numai să împiedece pornirea ce se făcuse».

Căci boierii erau în plină pribegie, la Hotin, din Septembrie. Erau un Bălănescu, un Dărmănescu, bătut la falangă de Vodă, Manolachi Balș, Iordachi Cananău, ruda Callimachilor, Spătarul Iordachi Cantacuzino, Grigore Balș și alții, cari fură bine primiți de Pașa. La Iași, supărat era

Logofătul Ioniță Cantacuzino. «Sânt uniți toți», i se spune lui Vodă, «de la Mitropolit până la cel din urmă», ca să presinte plângerile lor la serhaturi. Și Hatmanul Vasile Razu, chemat în ajutor, face mustărări aspre Domnului care-și călcase cuvântul: «miniștrii» lui «strică judecățile și favorizează pe ciocoi» (τὰ τζουκόγια). In acele momente, spre seară, vine vestea sosirii capugiului ¹⁾.

I se păruse că, fiind întovărășit de Micul Imbrohor, vine ca să anunțe noua pace cu Rusia. Dar Alexandru Ipsilanti, Domnul muntean, cercetase, prin starostele de Putna, purtările lui Ghica și capugiului i se presintaseră imediat Manolachi Bogdan și Iordachi Sturdza. Turcul se făcea bolnav de drum și de postul Ramazanului.

O ultimă încercare pe lângă pribegi: să ceară orice și Vodă va întări cu jurământ. Ioniță Cananău, nepotul lui Gavriil Mitropolitul, primește, *se face* a primi o astfel de misiune.

Doctorul Fotachi află pe Turc în adevăr bolnav: el cere să vie Vodă, cum, când nu era bolnav, a făcut Ipsilanti. Ghica încearcă și după masă, unde nu gustă nimic, o împăcare, dar Lupu Balș îi declară că nu se poate avea încredere în el; doar dacă-i dă chizeșie, fiind numit Postelnic, Iordachi Ghica, ceia ce nu se primește.

In zădar Skylitzis și Christodulo cearcă a opri mersul tiptil la capugiul al Domnului îngrijorat. In acest timp, Turcul chiamă pe Razu la dânsul. Un bostangiu și un portărel poftesc imediat pe Vodă însuși. Scena uciderii nu e înfățișată. Se dă urmarea: pecetluirea odăilor și numirea Caimacamilor: Razu, Ioniță Cantacuzino, Dumitrașcu Sturdza, Hatmanul Iordachi Balș și Spătarul Manolachi Balș ²⁾. Se anunță Domnia lui Costachi Moruzi. Vestea solemnă a faptului sângeros zăbovi. Se cetesc atunci cele patru firmane: pentru pace, pentru scoaterea lui Ghica, pentru călcarea tratatelor cu Rusia și luarea de dăjdi iertate pe doi ani, cu ordin de a fi dus la Poartă, pentru proclamarea Domnului și numirea Caimacamilor ³⁾. Uciderea nu era prevăzută, și Ahmed, tras la răspundere pentru aceasta, trebui să-și cate îndreptățirea într'o pretinsă rezistență a Domnului.

O însemnare pe manuscript arată limpede, din condeiu românesc, motive asemănătoare. Reproducerea ei poate fi folositoare aici

¹⁾ P. 79 și urm.

²⁾ P. 87. Cf. p. 92.

³⁾ P. 87.

«Let 1777, în 1 a lui Octomvrii, de când au venit un capugi-başă cu poroncă di la Poartă di au mazălit pre Grigori-Vodă Ghica, și la trii ciasuri și jumătăti di noapte l-au tăet la casele din Beilic. O, vai de dânsul cum l-au omorât, și ci fel de moarte au murit săracul! Și pi Doamna lui, beizadelile i-au luat și i-a dus la Țarigrad. O vai de dânsii! Și mai înainte cu șese zile au pribegit opt boeri. Și după Măria Sa Vodă au pribegit și un Grec anume Schileța Căminaru, ci era mai aproape di Vodă. Oh, oh, mari ciudă făcu Sfântul Dumnezeu cu săracul Căminar, că au fugit numai cu sucman, călari pi un cal. Atunce vai de cățiva boeri grecești, de un neguțitor anume Coste Avraam, ci au mai pățit! Și au șezut Turcul aice în Eși o lună și giumătate. Apoi au venit Costandin Muruz Voevod, Noemvri 24, di olac, întru întâe Domnie a Moldaviei. Iar apoi s'au îndreptat țara iar cum au fost; că era tulburare foarti mari. Iar *acel Grigori Ghica Voevod au fost hain cu nădejde Moscalilor*. Și au mai fost multe, care nu sănt scrisă aice.

«După ci s'au dus capigibașa imbrihor Carahigorzadēs Ahmet-beiu la Țarigrad, au venit alt Turc la rămășițurile lui Grigori-Vodă Ghica. Tot la acel velet 1777 au mai venit alt Turcu, ce-i zicē Salahor, și, când s'au dus, au luat pi un neguțitor anume Coste Avraam, și altu ci au fost vtori Vistier, și i-au dus la Țarigrad»¹⁾.

Poate fi o mirare că, precum, în Muntenia, Ștefan Racoviță tăiasă pe Băjescu și ajutorul lui, Costachi Moruzi, asigurat și prin legăturile de familie cu boierii, ca soț al unei Ruset, procedă la tăierea lui Manolachi Bogdan și a lui Cuza, pentru a înfrâna această rostogolire prăpăstioasă a Domnilor? Intre membrii noului complot versurile pentru peirea boierilor înseamnă pe aceiași Bălănescu și Dărmănescu, împreună cu Spătarul Canta, un Armaș Balș, Dracachi Depasta și un Căminar Romanò²⁾. Pârile se făcuseră la Bender (1778, Octombree). Spătarul Caragea înseamnă că Bogdan expia partea ce avuse la moartea lui Ghica³⁾. Fuseseră judecați în Divan înaintea Mitropolitului și a arhiepiscopului de Cesareia⁴⁾.

Ștefan-Vodă Racoviță, aspru tratat în cronica boierească din *Genealogia Cantacuzinilor*, apare prin cutare ordin al lui, păstrat din întâmplare

¹⁾ Ms. 298 al Academiei Române; cf. în I. Bianu, *Catalogul manuscrisurilor românești*, I, pp. 646-7.

²⁾ P. 282.

³⁾ Pp. 104-5.

⁴⁾ *Ibid.*

ca îngrijindu-se de oamenii încărcăți la bir peste puțința lor», cari «trag birul cu fugiții»; ms. 353 al Ac. Rom.; v. Bianu, *Catalog*, II, p. 68.

Și tăierea boierilor răzvrățitori e aprobată de scriitorul anonim: «întru luminat și prea-înnălțat Scaunu Mării Sale *prea-bunului* și otcăr-muitorului Domn Țării-Rumănești Io Ștefan Mihai Racoviță Voevod, s'au întâmplat, la întrarea în luminat Scaunu Mării Sale, de *au făcut înțelepciune între Ștefănache și Băzăsculu*»; *ibid.*

O altă formă a cântării de jale pentru moartea lui Ghica-Vodă, — aceasta cu caracter popular — în ms. 352 al Ac. Rom. Versurile:

Frunză verde de agud,
Pune masa, să mânânc.
Strânge masa, nu mânânc:
De-ar fi butea să purced!

cu care se începe, se referă la masa refuzată a Domnului. Autorul cunoaște și prezența Imbrohorului. El tratează de «spurcat» pe Turc. V. Bianu, *Catalog*, II, p. 64, no. 352.

Un contemporan înseamnă că Tatarii n'au putut intra în Iași «din cauza lemnului sfânt»; Litzica, *Catalogul*, p. 486, no. 736.

În ms. grec 829 al Ac. Rom., în care se dă o istorie a Moldovei până la sfârșitul acestui veac căderea lui Ghica se prezintă de altfel așa: Pus de Ruși, indiferent față de Poartă, pârît de Greci și de alți «dușmani», dar tot odată denunțat de boierii cari nu fuseseră admiși alături de vechii lui oameni că are legături secrete cu Rusia, că *și-a făcut oaste a lui*, că vrea să fugă în Rusia, după ce va face avere în Moldova.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ Πόρτα ἐφύλαττε μνησικακίαν, διὰ τὸ ὅτι ὁ ἀνωτέρω ἀσθέντης ἐπῆρε τὴν ἡγεμονίαν ταύτην διὰ μεσετείας τῶν Ῥώσων καὶ μετὸ τὸ νὰ ἐφέρετο ὁ ὄρηθεις με κάποιαν ἀμεριμνίαν εἰς τὸ νὰ ἐφηλεύσῃ τὴν τῆς βασιλείας παρ' αὐτοῦ εὐαρέστησιν, ἐπὶ τούτοις δὲ διαβαλλόμενος καὶ κατηγορούμενος παρὰ πολλῶν ὑπεναντίων Ῥωμαίων καὶ ἐχθρῶν του διὰ τὴν ἀρηφισίαν ὅπου εἶχεν εἰς αὐτοὺς, μὴ θέλων μάλιστα νὰ δεχθῆ καὶ τινὰς ἐξ αὐτῶν εἰς τὴν δούλευσιν του, ἐκτὸς τῶν παλαιῶν καὶ ὀλίγων ἐκείνων ἀνθρώπων αὐτοῦ, καὶ ἐγκαλούμενος εἰς τοὺς μνίστρούς τῆς βασιλείας ὡς ἔχων δῆθεν μυστικὴν ἀλληλογραφίαν μετὴν Ἀθλῆν τῆς Ῥωσσίας καὶ ὅτι ἔκαμεν ἰδιόν του στρατεύμα, καὶ ὅτι, ἀφ' οὗ πλουτιώνει ἀπὸ τὴν Πογ-δανίαν, οἰκοποιεῖ φυγὴν εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ ἄλλας πολλὰς διαβολὰς καὶ

κατηγορίας. Λοιπὸν ἡ Πόρτα, ἀπατηλῶ τρόπῳ χρησαμένη, ἐπέπεμψεν ἕνα καπουτζῆ-πασῆ, ἐπὶ προσήματι ὑπουργείας τινὸς ἀναγκαίας, ὡς δῆθεν ἔχοντα νὰ πηγαίῃ εἰς τὸ Χοτίνι, καί, ἐξ ἀνάγκης διαβαίοντα ἀπὸ τὴν Πογδανίαν, ὅστις φθάσας εἰς τὸ Γιάσι καί, ἐπὶ προφάσει ἀσθενείας προσπεποιημένης, διατρίψας μερικὰς ἡμέρας εἰς τὸ Γιάσι, καὶ ὁ αὐθέντης Γρηγόριος Βώδας ἐπομένως πηγαίων κατα χρέος εἰς χαιρετισμόν του, πρὸς ἐσπέραν μετὰ τρεῖς ἡμέρας τοῦ ἐρχομοῦ τοῦ καπουτζῆ-πασῆ, ὅστις, περιποιούμενος τὸν αὐθέντην, μετὰ τὴν συνήθη δεξιῶσιν τοῦ καχβὲ ἔκαμε χαλβέδη διὰ νὰ ὀμλήσωσι τάχα περὶ μυστικῶν τινῶν ὑποθέσεων, καί, μείναντες οἱ δύο μόνοι, ἐμβήκαν τίνες ἀνθρωποὶ τοῦ καπουτζῆ-πασῆ ἀπὸ τὸν ἐγγὺς κοιτῶνα ἐξαίφνης καὶ ἐν πολλῇ τῇ βία πεσόντες ἐπὶ τὸν Γρηγόρ-Βώδα, τὸν ἐθανάτωσαν, οὕτως τὴν κεφαλὴν ἔπεμψεν ὁ καπουτζῆ-πασῆς εἰς τὴν Πόρταν καὶ οὕτως ἐτελείωσεν ἡ ἀσθεντεία του αὐτῆ, ἀφ' οὗ ἐξουσίασεν εἰς τὴν Πογδανίαν τρεῖς χρόνους καὶ μῆνας δύο. Πρὶν ὅμως νὰ ἔλθῃ ὁ καπουτζῆ-πασῆς εἰς τὴν Πογδανίαν, μερικοὶ μέσαις τάξεως ἄρχοντες, κακοευχαριστημένοι μὴν ἔχοντες ἄπερ ἤθελον ὀφφίμια, ἐφυγάδευσαν ἀπὸ τὴν Πογδανίαν, διὰ νὰ πηγαίωσιν εἰς σερχάτια νὰ κατατρέξωσι τὸν Γρηγόρ-Βώδα; μαθόντες δὲ τὸ συμβάν, ἐπέστρεψαν εἰς τὸ Γιάσι, χαίροντες τάχα ὅτι ἐξεδικήθησαν. "Ολοὶ δὲ οἱ ἐγκαιτικοὶ ἔμεινον ἔντρομοὶ καὶ πεφοβησμένοι ἀπὸ τὸ τραγητὸν τοῦτο δρᾶμα τοῦ αὐθέντου αὐτῶν.

1777. Κωνσταντίν-Βώδας Μουρούζης, ἀπὸ δραγομάνος τῆς Πόρτας, διὰ τὴν μάθησιν ὅπου εἶχε, ἔτι δὲ καὶ διὰ τὰς πιστὰς καὶ ἀριστὰς παραινέσεις ὅπου ἔδιδεν εἰς τὴν Πόρταν κατὰ διαφόρους καιροὺς καὶ δεινὰς περιστάσεις τοῦ πρώτου πολέμου (προσταταγμένους ὧν περὶ τοῦτο του γνωστῆς οὔσης τῆς βαθείας φρονήσεως, εὐφυΐας τε καὶ πολυπειρείας του), πρὸς τούτοις καὶ διὰ τὰς πολλὰς καὶ ἀξιολόγους πιστὰς ἐκδουλεύσεις του, καὶ εἰς τὸ διάστημα τῆς δραγομανίας του, καὶ διὰ πολλὰ ἄλλα προτηρήματα καὶ ἀρετὰς, τῷ ἐβράβευσεν ἡ βασιλεῖα τὴν ἀσθεντείαν τῆς Πογδανίας ἐν ἣ διοικῶν ὁ ῥηθεις αὐθέντης καὶ κυβερνῶν ἐμφρονως, καὶ φερόμενος ἀόκνως τόσον εἰς ἐκτέλεισιν τῶν βασιλικῶν προσταγῶν, ὅσον καὶ εἰς ὅλας τὰς ὑποθέσεις καὶ κρισολιγίας (sic) εἰς τὸ διβάρι, διακέμων ἐνὶ ἐκάστῳ τὸ δίκαιον καὶ ὑπερασπιζόμενος τοὺς ἀδικουμένους καὶ ἀπόρους, πρὸς δὲ τούτοις παρέχων ὀφφίμια καὶ κυβερνήσεις κατὰ τὴν τάξιν τοῦ καθ' ἑνός, καὶ κατὰ τὸ δεῖν, προνοῶν ἅμα καὶ διὰ πάσαν ἄλλην δυνατὴν κοσμιότητα εὐπρέπειαν τῆς πολιτείας τοῦ Γιάσιου, ἦτον ὅλοι οἱ ἐγκαιτικοὶ εὐπερευχαριστημένοι ἐκ τῆς διοικήσεως τοῦ ἀνωτέρου αὐθέντου. Μ' ὅλα δὲ ταῦτα κοῦφοι τινὲς καὶ ἀνόητοι τῶν ἀρχόντων, φθόνῳ κινού-

μενοι διὰ μερικοὺς ὁμοίους των, τοὺς ὁποίους εἶχεν ὁ αὐθέντης μετ' εὐαρεστίσεως εἰς τὴν δουλευσίν του καὶ εἰς ὄφρικια (μῦθον ὀποῦ καὶ οἱ ἀνωτέρω εἶχον ἐκεῖνα ὀποῦ ἀνήκον αὐτοῖς), ὄντες μισόκαλοι, φθονεροί, κακοήθεις καὶ στασιασταί, φιλοτάραχοι, εὐνομώσαντες κατὰ τοῦ αὐθέντου καὶ μερικῶν τῶν μεγαλητέρων ἀρχόντων, ἐξέδωσαν ἐγγραφα τινὰ ἀνωνύμων (γιαφτάδες) εἰς τὰ σερχάτια, περιεκτικὰ ἀπειρῶν κατηγοριῶν θανατηφόρων καὶ σατανικῶν διαβολῶν. Ἄτινα πεσόντα εἰς τὰς χεῖρας τοῦ αὐθέντου, καὶ φωραθέντων τῶν ἀνωτέρω συνωμῶτων καὶ κρατηθέντων αὐτῶν, ἐφέρθησαν εἰς τὸ διβάνι, ὅπου τὸ τάγμα τὸ ἀρχιερατικὸν καὶ τὸ πολιτικὸν τῶν ἀρχόντων παρόν, καὶ, ἐξετασθέντων, ἐλεγχθέντων τῶν τολμηρῶν κατ' ἀθέσμων ἐγκλημάτων τῶν ῥηθέντων, οἵτινες, δι' ἰδίᾳς ὁμολογίας καὶ ἐλέγχου, ἀφ' οὗ ἐφάνησαν καταδωκεῖται καὶ ἐπίβουλοι τῆς ἰδίᾳς πατρίδος καὶ συμπατριωτῶν αὐτῶν, καὶ ἐπομένως ὑπεύθυνοι, κοινῇ ψήφῳ ὅλων τῶν ἐν τῷ διβανίῳ καὶ κατὰ ἀπόφασιν τῶν νόμων, δύω ἐκ τῶν ῥηθέντων, οἱ ἀρχηγοὶ καὶ πρωταίτιοι, κατεδικάσθησαν καὶ ἐκαρτομήθησαν, ἀπολαβόντες τὰ πᾶν χεῖρα τῆς κακίας καὶ τῆς αὐτῶν ἀχρεϊότητος. Αὐθέντευσεν δὲ χρόνος τέσσαρας καὶ μῆνας ὀκτώ: τὸν ἔκαμε ἄζλι ἢ βασιλεῖα, διὰ τὰ εὐεργετήσῃ μετ' αὐθεντεῖαν καὶ ἄλλον, καὶ ἐπῆγεν ὁ ῥηθεὶς ἐντίμως εἰς τὴν Πόλιν ¹⁾).

¹⁾ Pp. III—2.

